

УДК 069.4:629.7(477.53)

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ АРХІВНОГО ФОНДУ, МУЗЕЙНОЇ КОЛЕКЦІЇ ТА СТВОРЕННЯ ЕКСПОЗИЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНИХ Ю. В. КОНДРАТЮКУ, В ПОЛТАВСЬКОМУ МУЗЕЇ АВІАЦІЇ І КОСМОНАВТИКИ

Пістоленко І. О., канд. істор. наук, ст. наук. співр.
(Полтавський музей авіації і космонавтики)

Дано стислий огляд джерельної бази для створення кондратюківської експозиційної зони у Полтавському музеї авіації і космонавтики. Розглянуто основні засади і принципи побудови та особливості організації експозиції, присвяченої біографії та творчій діяльності Ю. В. Кондратюка. Оцінено результативність даної роботи полтавських музейників.

Ключові слова: музей, музейна колекція, експозиційний розділ, засади і принципи побудови експозиції.

Юрій Васильович Кондратюк (1897~1942) – один із перших теоретиків космонавтики, інженер, винахідник. Його праці у галузі теорії космічного польоту нечисленні, проте багато ідей та пропозицій вченого вважаються пріоритетними. Відомими нині є розробки і винаходи інженера Ю. В. Кондратюка в галузі вітроенергетики та будівництва елеваторів, зернохвищ, млинів, елеваторів і т. ін.

За радянських часів лише в деяких музейних експозиціях, присвячених ракетно-космічній історії (у павільйоні «Космос» на території ВДНГ СРСР у Москві, в Державному музеї історії космонавтики в Калузі, у відділі космонавтики Політехнічного музею в Москві та ін.), згадувалося ім'я Юрія Кондратюка як одного з теоретиків, який займався на початку ХХ століття питаннями космічного польоту, у кращому випадку – експонувався його офіційний портрет у галереї портретів визнаних учених і конструкторів у цій галузі, іноді демонструвалися деякі інші світлини або матеріали. Деякі з дослідників – кондратюкознавців, таких, як, наприклад, А. В. Даценко [1, с. 263-264], у своїх публікаціях

наголошували, що у США (у штаті Нью-Мексико, в Аламогордо) у Міжнародному залі космічної слави серед 78 імен учених, які працювали в галузі космонавтики, – є ім'я Ю. В. Кондратюка, що на місці Канаверал (в американському штаті Флорида) на його честь встановлено пам'ятник. За нашою інформацією, це, на жаль, не відповідає дійсності.

Першим не лише в СРСР, а й у світі музеєм-кімнатою, присвяченою життю та діяльності Ю. В. Кондратюка, став музей, відкритий 1970 року завдяки ініціативі та зусиллям доктора фізико-математичних наук, професора, декана фізико-математичного факультету Полтавського педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (нині Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка) О. П. Руденка.

Полтавський музей авіації і космонавтики (ПІМАК), роботи зі створення якого розпочалися в середині 1980-х років й експозиція якого була офіційно відкрита для відвідувачів у вересні 2001 року, наразі – єдиний державний музейний заклад в Україні, головний експозиційний розділ якого присвячений тво-

рчому доробку і біографії одного з перших теоретиків космічного польоту Юрія Васильовича Кондратюка.

Як відомо, підмуром для створення будь-якої музейної експозиції є сформовані в результаті пошукової, науково-дослідницької роботи фонди музею та його науковий архів.

Відкриттю кондратюківської експозиції в полтавському музеї передувало опрацювання науковцями численних архівних збірок державних, відомчих, приватних архівів. Серед них: колекція документів про Юрія Васильовича Кондратюка (Олександра Гнатовича Шаргея) з Державного архіву Полтавської області (ДАПО) [2], документи фонду Коллегії Павла Галагана Київського міського державного архіву (тепер – Державний архів міста Києва (ДАМК) [3], Центрального державного історичного архіву в Ленінграді (рос. – ЦГИАЛ, тепер – Російський державний історичний архів) [4], Центрального державного архіву народного господарства СРСР (рос. – ЦГАНХ СССР, нині – Російський державний архів економіки) [5], Центрального архіву Міністерства оборони СРСР у м. Подольську (нині – Центральный архів Міністерства Оборони (ЦАМО) [6]; матеріали архіву Інституту історії природознавства і техніки АН СРСР (тепер – Інститут історії природознавства і техніки ім. С. І. Вавилова РАН) (фонд Ю. В. Кондратюка) [7], архіву ПМАК [8], особисті архіви та архіви родин А. В. Даценка, А. В. Оголевець (м. Полтава), Б. І. Романенка, М. В. Нікітіна, Б.О. Злобіна, Г.С. Ветрова (м. Москва) [9]. Опрацьовано було також понад 500 публікацій, присвячених різним аспектам діяльності та різним періодам життя Ю.В. Кондратюка, що були здійснені в СРСР, в Україні (зокрема, аналіз творчої діяльності Ю.В. Кондратюка даний у багатьох наукових працях, у статтях академіків В.П. Глушка [напр., 10], Б.В. Раушенбаха [напр., 11], дійсного члена Міжнародної акаде-

мії астронавтики В.М. Сокольського [напр., 12-14] та багатьох інших учених у СРСР, а також у США [15] та ін.

Це дозволило сформувати потужну джерельну базу кондратюківської експозиційної зони, тобто систему джерел різноманітних типів, родів, видів та різновидів, які акумулювали оптимальну інформацію про Ю. В. Кондратюка та його діяльність.

Результатом тривалої науково-пошукової, дослідницької роботи музейників стала аквізиція (тобто набуття) музеєм багатьох унікальних і, навіть, реліквійних документів та предметів для архіву й основного і науково-допоміжного фондів Ю. В. Кондратюка, нематеріальних пам'яток (наприклад, документальних фільмів 1980-х – початку 1990-х рр. та відеопам'яток, які зберігаються на матеріальних носіях), що дозволило науковцям разом із художниками-експозиціонерами створити оригінальну синкретичну кондратюківську експозицію.

Наразі фонд Ю. В. Кондратюка в ПМАК складається з 355 експонатів, зокрема основний фонд – з 66 та науково-допоміжний – з 289 музейних предметів, а науковий архів – зі 150 справ, 1008 документів.

Синкретичним або комплексним кондратюківський експозиційний розділ можна вважати тому, що, як й інші розділи в музеї, він відповідає вимогам, що висуваються до оформлення експозиції та діяльності музею одночасно як науково-технічного, так і історичного профілю [16]. Підрозділи, що розповідають про науково-технічні відкриття та зразки техніки, гармонійно сусідують з умовно меморіальними фрагментами експозиції.

До граматики дизайну експозиції, тобто до набору основних засад і принципів, які вважалися провідними під час оформлення експозиційних вузлів у цій залі, включено поєднання відкритого способу експонування музейних пред-

метів із вітринною експозицією. На озброєння бралися різні методи та принципи побудови експозиції. За основу були взяті принципи науковості, який передбачає висвітлення тільки достовірних, науково підтверджених фактів, та принцип предметності, який обґрунтовує базування експозиції, наскільки це є можливим, на автентичних музейних предметах (на таких, наприклад, меморіальних речах, як чорнильний настільний прилад з ручкой, ножиці, стільникова електрична лампа, меблі (віденський стілець, стіл кінця 19 ст., за яким працював полтавський гімназист Олександр Шаргей (Ю. Кондратюк), та інших, а також на факсимільних копіях аркушів із першого варіанту рукопису, що його умовно називають полтавсько-петроградським і датують ~1915-1917 рр., присвяченого проблемам міжпланетного польоту (оригінал цього рукопису та інші праці і документи, що зберігалися в архіві Інституту історії природознавства і техніки в Москві, за нашою інформацією, втрачені), і т. ін.

Хронологічний метод побудови експозиції продиктував розміщення експонатів за хронологією подій, які вони представляють (дитинство та юність О. Шаргея (Ю. Кондратюка), його навчання в Полтаві, Петрограді; служба в армії; розробки в теорії космонавтики; творчий доробок в інших галузях техніки; останні роки життя, версії долі вченого в цей період; увічнення пам'яті видатного полтавця).

Застосований також, наприклад, ілюстративний метод, тобто відповідні теми, проблеми розкриваються за допомогою експозиційних комплексів, створення так званих музейних ілюстрацій відображуваних подій та фактів. Так, створено підрозділ, що висвітлює період роботи Ю.В. Кондратюка (інженера у галузі проектування та будівництва вітроелектростанцій (ВЕС), а також зерносховищ, млинів, естакад під час роботи у Сибіру та на Північному Кавказі) за допомогою

оригіналів технічної документації на розробку ВЕС, креслонків, діючих макетів вітроелектростанцій, фотознімків, науково-допоміжних текстів та іншого подібного експозиційного матеріалу.

Застосування такого методу експонування, як масовий показ (або концентрація) обумовили розміщення великої кількості однотипних матеріалів (світлин, документів, предметів) на невеликій площі для підсилення враження. Прикладом слугує підрозділ, присвячений увічненню пам'яті вченого, інженера: друковані видання різних років (брошури, книги), світлини пам'ятників, площ, вулиць, найменованих на честь Ю. В. Кондратюка, ювілейні монети, медалі і т. п.

Враховуючи, що на порівняно невеликій експозиційній площі демонструється чимала кількість експонатів, для розміщення останніх застосовано шпалерний спосіб, або шпалерне розвішування: експонування на стінах без вітрин або у прозорих скляних пакетах «на струнах», що, закріплені на стінах у вигляді променів, допомагають створити так званий «другий експозиційний план», на тлі якого легше акцентувати увагу на головних, унікальних предметах і документах.

Експозицію цієї зали можна вважати монографічною – оскільки вона присвячена життю та діяльності однієї особи, що розкриваються за допомогою комплексних музейних засобів, – і містить елементи тематичної та систематичної експозицій.

Що стосується елементів тематичної експозиції, то в залі, на основі застосування комплексно-тематичного методу побудови, який має на увазі розподіл теми експозиції на підтеми і підбір окремих тематичних груп, що розташовані в певному порядку й разом розкривають тему експозиції, виділено чотири підрозділи – чотири теми: «Полтавський період», «Пріоритети і відкриття в галузі космонавтики»,

«Земні шляхи вченого», «Увічнення пам'яті», – кожна з котрих розкривається за допомогою відповідних тематичних матеріалів: фотознімків, документів, творів Ю. В. Кондратюка та публікацій про нього, меморіальних та умовно меморіальних предметів. Систематичність експозиції зали наявна у тому, що однорідні музейні предмети представлено згідно з систематикою ракетно-космічної науки і техніки (початкового періоду їх розвитку на початку ХХ ст., застосування ідей Ю. В. Кондратюка у галузі ракетно-космічної та іншої техніки у наступні періоди – з кінця 1920-х рр. до сучасності).

Щодо елементів інтер'єрної експозиції, то однією з основ кондратюківського експозиційного розділу стало збереження та часткове відтворення на базі достовірних наукових даних взаємозв'язків, що існували між музейними предметами (наприклад, особистими речами вченого, його першими рукописами) та середовищем їх побутування (створено підрозділ-інтер'єр – стилізована або умовно-меморіальна частина експозиційного приміщення, що відтворює фрагмент робочого кабінету майбутнього вченого у будинку, де Ю. В. Кондратюк мешкав і працював у Полтаві наприкінці 19 ст. - на початку 20 ст.).

Інтер'єрна частина знайшла розвиток у так званій екстер'єрній експозиції, тобто у комплексі пам'ятних

дошок на меморіальних та знакових у житті вченого полтавських будівлях, пам'ятних знаків, а також найменованих на його честь вулиць, навчальних та інших закладів, що дозволяє значно розширити рамки тематичного екскурсійного огляду, пов'язавши його з суто краєзнавчими акцентами.

Таким чином, результати тривалої пошукової роботи, проведення полтавськими музейниками ґрунтовних наукових досліджень дозволили створити підмур для формування атрибутованої відповідно до сучасних вимог для державних музейних закладів музейної колекції та оформлення комплексної експозиції, присвяченої Ю. В. Кондратюку. Складним було просторове вирішення експозиції: розташування експозиційних матеріалів і експозиційного устаткування у просторі експозиційного приміщення – шести залів площею ненабагато більше 30 метрів квадратних кожен, – яке було зафіксоване у формі креслунків, ескізів чи макетів під час проектування. Не зважаючи на те, що кондратюківський експозиційний розділ, як і всю експозицію музею, було створено 30 років тому, а реекспозиції проводилися лише частково і майже «косметично», застосування для побудови експозиції комплексу спеціальних та вдало поєднаних методів і принципів дозволяють їй залишатися актуальною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даценко А. В. Я полечу туда... / А. В. Даценко – Х: Прапор, 1995. – 271 с. – С. 263-264.

2. Державний архів Полтавської області (ДАПО) ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 118; спр. 10. – Арк. 1-16; ф.р-8828– Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1-2; Спр. 7. – Арк. 2-25; Библиографические заметки о Ю. В. Кондратюке А. В. Даценко; Оп. 2. – Спр. 11 – Арк. 1-13; Спр. 14 – Арк. 1-5; Спр. 15. – Арк. 1-6: Основные даты жизни и научной деятельности Ю. В. Кондратюка, составленные А. В. Даценко; Спр. 16 Документы об уточнении даты гибели Ю. В. Кондратюке (переписка ДАПО с Подольским архивом);

Спр. 21. – Арк. 1-5 звор.: Документы к биографии Георгия Кондратюка.

3. Київський міський державний архів (тепер – Державний архів міста Києва (ДАМК) ф. 900. – Оп. 1. – Спр. 534. – Арк.1; Спр. 1372. – Арк. 2 звор.; Спр. 1367. – Арк. 20 звор.; Спр. 1371. – Арк. 12; Спр. 1372. – Арк. 3; Спр. 728. – Арк. 1, 2, 2 звор., 4, 5, 5 звор., 6, 6 звор., 7, 8, 11, 12.

4. Центральный государственный исторический архив Ленинградской области (ЦГИАЛ) ф. 478. – Оп. 3. – Спр. 7418. – Арк. 1-18 звор.: Дело: Шаргей Александр Игнатьевич. Петроград. Политехнический институт. 1916 г.; ф. 14.- Оп. 3. – Спр.

51232. – Арк. 1-23: Дело СПб университета студента Игнатия Бенедиктовича Шаргей.

5. Центральный государственный архив народного хозяйства СССР (ЦГАНХ СССР) ф. 613. – Оп. 1. – Дд.1-16. – 694 с.

6. Центральный архив Министерства обороны СССР в г. Подольске ф. 1281 сп. – Оп. 18092. – Спр. 1; ф. 470 сп. – Оп. 8635. – Спр. 4: раздаточные ведомости на выплату содержания и полевых мл. нач. составу и рядовым за декабрь 1941 г., за январь 1942 г.

7. Архив Института истории естествознания и техники (ИИЕТ) АН СССР: фонд Ю. В. Кондратюка.

8. Архів ПМАК ф. 1.– Оп. 1. – Спр. 129: рабочая тетрадь Жук В. Н. (переписка с архивом в г. Подольске) (ф. 218 гв. СП. – Оп. 9004. – Спр. 1. – Арк. 10, 101, 170; Оп. 9008. – Спр. 1. – Арк. 10, 33, 34, 40, 78, 101, 170, 174, 297, 311, 480, 611; Спр. 2. – Арк. 33, 40, 78, 174, 297, II ч. Спр. 2. – Арк. 480, 611; Спр. 5; Спр. 6; Оп. 481120. – Спр. 1. – Арк. 1,5; ф. 77 гв. СП (копії).

9. Особисті та сімейні архіви А. В. Дасенка, А. В. Оголевець (м. Полтава), Б. І. Романенка (м. Химки Московської області), М. В. Нікітіна, Б. О. Злобіна, Г. С. Ветрова (м. Москва).

10. Глушко В. П. Работы Ю. В. Кондратюка в области ракетно-космической науки и техники / В. П. Глушко // Исследования по истории и теории развития

авиационной и ракетно-космической науки и техники : Сборник научных статей. – М. : Наука, 1981. – С. 63-69.

11. Раушенбах Б. В. Развитие советскими учеными основ теории космических полетов / Б. В. Раушенбах // Из истории авиации и космонавтики: Сборник научных статей. – М. : Издание Советского национального объединения историков техники и естествознания СССР, ИИЕТ СССР, 1981. – Вып. 43. – С. 3.

12. Сокольский В. Н. Краткий очерк развития ракетных исследований в СССР / В. Н. Сокольский // Труды ИИЕТ АН СССР. – М., 1969. – Т. 29. – С. 3-49.

13. Сокольский В. Н. Работы отечественных ученых пионеров ракетной техники: Исторический очерк / В. Н. Сокольский // Пионеры ракетной техники. Кибальчич. Цандер. Кондратюк: Избранные труды. – М. : Наука, 1964. – С. 624-632.

14. Сокольский В. Н. Ученый, пионер ракетной техники / В. Н. Сокольский // Космічні і земні орбіти Ю. В. Кондратюка (О. Г. Шаргея). – Дніпропетровськ: Січ, 1996. – С. 308-401.

15. The Daring Contraption on Called LEM. – LIFE MAGAZINE - MARCH 14, 1969.

16. Микульчик Р. Словник-довідник термінології музейництва / Р. Микульчик, П. Слободян, Є. Діденко, Т. Рак. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 128 с.

Пистоленко И. А. К вопросу о формировании архивного фонда, музейной коллекции и создания экспозиции, посвященных Ю. В. Кондратюку, в Полтавском музее авиации и космонавтики. Дан краткий обзор источниковой базы для создания кондратюковской экспозиционной зоны в Полтавском музее авиации и космонавтики. Рассмотрены основные подходы и принципы построения и особенности организации экспозиции, посвященной биографии и творческой деятельности Ю. В. Кондратюка. Оценена результативность данной работы полтавских музейщиков.

Ключевые слова: музей, музейная экспозиция, экспозиционный раздел, подходы и принципы построения экспозиции.

Pistolenko I. O. To Question About Forming of the Archived Fund, Museum Collection and Creation of Display, Devoted to Yuri Kondratyuk in Poltava Air and Space Museum. The brief review of base of literary and archived sources is given for creation of Kondratyuk's display zone in the Poltava Air and Space Museum. Basic approaches and principles of construction and feature of organization of the display sanctified to biography and creative activity of Yuri Kondratyuk are considered. Effectiveness hired of employees of the Poltava museums is appraised.

Keywords: museum, museum display, display division, approaches and principles of construction of display.